

ПРАКТИЧНА ТРАНСКРИПЦІЯ В'ЄТНАМСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: ГОЛОСНІ ФОНЕМИ

Ця стаття є продовженням обґрунтування засад практичної транскрипції в'єтнамських власних назв для української мови, яке ми розпочали у попередніх статтях, що були опубліковані у журналі "Східний світ" [Мусійчук 2010; Мусійчук 2011, № 2; Мусійчук 2011, № 4]. Звернімо увагу на проблеми при транскрибуванні голосних фонем.

Голосні фонем у структурі в'єтнамського складу репрезентують тональ, яка є ядром, вершиною складу. Ця частина складу є обов'язковою, т.зв. нульових фонем немає. Голосний звук є складотворчим (як і в українській мові), на нього припадає головний тембр складу і тон. Дослідники в'єтнамської фонетики зазвичай виділяють дев'ять довгих голосних-монофтонгів: /i/, /e/, /ɛ/, /ʊ/, /ɤ/, /a/, /u/, /o/, /ɔ/; чотири коротких: /ɨ/, /ɤ̃/, /ɛ̃/, /ɔ̃/; три дифтонги: /iɛ/, /ʊɤ/, /uɔ/ [Đoàn Thiệp Thuật 1980]. У нижчеподаних таблицях у скісних дужках наводяться позначення фонем за Міжнародним фонетичним алфавітом, без дужок – літерні засоби передачі відповідних фонем у в'єтнамській мові.

Таблиця 1. Монофтонги в'єтнамської мови

Спосіб утворення	Місце утворення		
	Передні	Задні	Лабіалізовані
Верхнє піднесення (вузькі)	/i/ i, y	/ʊ/ ư	/u/ u
Високо-середнє піднесення (прикриті)	/e/ ê	/ɤ/ ơ /ɤ̃/ â	/o/ ô
Низько-середнє піднесення (відкриті)	/ɛ/ e /ɛ̃/ a		/ɔ/ o, oo /ɔ̃/ o
Низьке піднесення (широкі)		/a/ a /ã/ a, ă	

Українська мова має шість голосних фонем: /a/ – a, /ɛ/ – e, /i/ – i, /u/ – y, /ɔ/ – o, /ɪ/ – u [Фонема 2004, 761].

Зіставне дослідження голосних фонем різних мов може проводитися за такими параметрами [Кочерган 2006, 116]:

- кількість та якість інвентарю фонем;
- розподіл за артикуляцією;
- за частотою використання в лексичних одиницях;

- за особливостями функціонування;
- за діахронією.

Третій та п'ятий зі вказаних параметрів не актуальні для нашого дослідження. Щодо кількісного складу, то вагома перевага в'єтнамських голосних (16 проти 6) значно ускладнює наше завдання. Стає зрозуміло, що створити ідеальну систему практичної транскрипції, де кожен звук мови-джерела буде мати окреме графічне позначення мови-реципієнта, навряд чи вдасться. П'ять голосних, що збігаються за артикуляцією (/a/, /ɛ/, /i/, /u/, /ɔ/), можна використовувати як відповідники при практичній транскрипції. Щодо інших голосних фонем необхідно розглянути кожен випадок окремо.

В'єтнамський голосний звук /ɯ/ можна зіставити з українським /ɪ/, бо вони обидва перебувають у фонологічній опозиції з /i/ за місцем утворення. Залишаються без українських відповідників три в'єтнамські довгі монофтонги (/e/, /ɛ/, /o/), всі короткі монофтонги (/ă/, /ĕ/, /ĭ/, /ŏ/) та всі дифтонги (/iə/, /ɯɣ/, /ɔə/).

В українській мові немає протиставлення коротких та довгих голосних. Отже, для потреб практичної транскрипції звернімося до графічних засобів для розрізнення цих в'єтнамських опозицій. На допомогу тут можуть прийти закони дистрибуції голосних фонем у в'єтнамському складі. По-перше, короткі голосні можуть утворювати лише закриті склади. По-друге, деякі з коротких голосних вживаються з обмеженою кількістю фіналей. Усі тонالی можуть сполучатися з будь-яким початковим приголосним (крім незначних винятків), прикінцеві ж приголосні розподіляються нерівномірно. Зокрема, короткі /ĕ/, /ŏ/ можливі лише з /ŋ/, /k/. Причому графічно це відображається дуже чітко:

tanh /tĕŋ/ – teng /tɛŋ/ – tang /taŋ/
lách /lĕk/ – léc /lɛk/ – lác /lak/
bong /bŏŋ/ – boong /boŋ/
mọc /mŏk/ – моок /mɔk/

Спираючись на графіку та враховуючи практичну транскрипцію приголосних, що була нами обґрунтована у попередній статті [Мусійчук 2011, № 4], наведені вище в'єтнамські морфеми можна транскрибувати засобами української мови таким чином:

тань – тенг – танг
лать – лек – лак
бонг – боонг
мок – моок

Отже, опозиція довгих і коротких голосних /e/-/ĕ/, /ɔ/-/ŏ/ не створює проблем для практичної транскрипції.

Інша ситуація з опозицією /a/-/ă/. Ці фонемі відрізняються при написанні в'єтнамською мовою – 'a' та 'ă' відповідно. Випадок, коли і короткий, і довгий звук записуються однаково через літеру 'a' (коли фіналь репрезентується напівголосними), нами уже був проаналізований і не становить проблем для практичної транскрипції [Мусійчук 2011, № 4, 128]. А от різницю між літерами 'a' та 'ă' в українській мові відтворити неможливо, так само, як і в англійській або російській мові, вони передаються однією літерою 'a'. Таким чином, різні в'єтнамські слова записуватимуться українською мовою однаково:

tam /tam/ – tãm /tãm/ – там
đạt /dat/ – đăt /dăt/ – дам

Опозиція довгої та короткої фонем /ɤ/ і /ĕ/ видається нам ще складнішою. Аналогічних звуків в українській мові немає, графічних засобів також. У в'єтнамській мові графікою ці фонемі передаються відповідно літерами 'o' та 'ô'. Літера 'o' візуально схожа на 'o', однак цією літерою вже будуть позначатися фонемі /ɔ/ і /ŏ/. Крім того, логічно, що цю саму літеру використовуватимемо для позначення фонемі /o/ (що відрізняється від /ɔ/ лише ступенем піднесення), яка у в'єтнамській графіці відтворюється як 'ô'. Отже, якщо усі три в'єтнамські літери 'o', 'ô', 'o' передавати українською літерою 'o', утвориться значна кількість морфем-омофонів, яких і без

того вдосталь у в'єтнамській мові, наприклад:

boi /bɔj/ – bôï /boj/ – bɔi /bɔj/ – бой
con /kɔn/ – côn /kon/ – cɔn /kɔn/ – кон
to /tɔ/ – tô /to/ – tɔ /tɔ/ – то

Ми вже визначилися, що українською літерою 'а' доведеться позначати одразу дві в'єтнамські фонемі (коротку та довгу). Якщо звук /ʃ/ також позначити літерою 'а' (спираючись на графічну схожість), то утворюється ще один зайвий омофон в українській транскрипції:

ban /ban/ – bãn /bãn/ – bãn /bãn/ – бан
lam /lam/ – lãm /lãm/ – lãm /lãm/ – лам

У російській практичній транскрипції літеру 'â' зазвичай відтворюють або через 'а', або через 'э'. Транскрипція за допомогою 'э' створює ті самі проблеми, що й 'а' (утворюються зайві омофони). Адже дві в'єтнамські фонемі /ɛ/ та /e/ позначатимуться однією українською літерою 'е', якщо ж нею також позначати фонему /ʃ/, то матимемо таке:

ten /tɛn/ – tẽn /tɛn/ – tãn /tãn/ – тен
tren /tɛn/ – trẽn /tɛn/ – trãn /tãn/ – чен

На нашу думку, в цьому випадку краще спиратися на графічну аналогію, щоб не створювати зайвих винятків із правил, тобто відтворювати в'єтнамську літеру 'â' через українську 'а':

sam /kam/ – sãm /kãm/ – sãm /kãm/ – кам

На жаль, без використання діакритичних знаків чи інших додаткових символів (а правила практичної транскрипції це забороняють) неможливо уникнути ситуації утворення зайвих морфем-омофонів при практичній транскрипції в'єтнамських морфем українською мовою.

Також не потрібно забувати, що в'єтнамська мова є тоноюю, на відміну від української, тому кожен варіант омофона необхідно помножити на кількість можливих тонів (найбільше – 6).

Наприклад, 18 нижченаведених морфем українською мовою будуть передаватися однаково – 'бой':

boi – bòi – bói – bôï – bõï – bɔi
bôi – bòi – bói – bôï – bõï – bɔi
bɔi – bòi – bói – bôï – bõï – bɔi.

Інші 18 в'єтнамських складів також передаватимуться українською мовою однаково – 'дам':

đam – ðam – đám – đám – đãm – đãm
đãm – đãm – đám – đám – đãm – đãm
đãm – đám – đám – đám – đãm – đãm

У складах з імплзивними кінцевими приголосними можливі лише два варіанти тонового розподілу, тому українська транскрипція 'лак' позначатиме лише шість в'єтнамських морфем:

lác – lác
lác – lác
lác – lác

Через неможливість передати українською мовою різницю між фонемами /ɛ/ та /e/ можемо при транскрипції отримати, наприклад, 12 омонімів 'ле':

le – lè – lé – lè – lẽ – lẹ
lè – lè – lé – lè – lẽ – lẹ

Дифтонги у в'єтнамській мові на письмі відтворюються різними сполученнями літер, що показано у таблиці нижче.

Таблиця 2. Графічне позначення дифтонгів у в'єтнамській мові

Фоно-логічне позначення	Позначення на письмі					
	В середині закритого прикритого складу	У відкритому прикритому складі	У закритому неприкритому складі	У відкритому неприкритому складі	У закритому складі після претоналі	У відкритому складі після претоналі
/iə/	-iê- viên	-ia via	yê- yên	ia ia	-yê- quyên	-ya khuya
/ɯʏ/	-uɔ- lươn	-ua lưa	uɔ- uɔn	ua ua	–	–
/uɔ/	-uɔ- tuôn	-ua tua	uɔ- uɔn	ua ua	–	–

У таблиці 2 в кожній клітині верхній рядок відображає прийняте на письмі буквосполучення, нижній – приклад використання у морфемі. Пусті клітини означають неможливість дистрибуції певного дифтонга в зазначеній позиції у складі.

Для практичної транскрипції відтворення графіки є не менш важливим, ніж відтворення вимови, тому можна запропонувати таке транскрибування дифтонгів українською мовою: iê, yê – 'іє'; ia, ua – 'іа'; uɔ – 'іо'; ua – 'іа'; uɔ – 'уо'; ua – 'уа'.

В українській мові сполучення звуків 'іє' близьке до звука, що передається літерою 'є'. Для роздільності вимови 'є' з попереднім приголосним в українській мові вживають апостроф. Згідно з правилами українського правопису в словах іншомовного походження перед 'я', 'ю', 'є', 'ї' пишеться апостроф після приголосних 'б', 'п', 'в', 'м', 'ф', 'г', 'к', 'х', 'ж', 'ч', 'ш', 'р', а після приголосних 'д', 'т', 'з', 'с', 'л', 'н' пишеться знак м'якшення ('ь') [Український правопис 2004, 102–103]. Саме за таким правилом традиційно передається українською мовою назва країни *В'єтнам (Việt Nam)*, де у першому складі наявний дифтонг /iə/. Таким чином, можна так транскрибувати в'єтнамські імена: *Phiên – Ф'єн, Triêu – Ч'єу, Liên – Льєн, Tiển – Тьєн*.

Знак м'якшення після твердих 'т', 'з', 'н' у цьому випадку створює збіг із початковими приголосними, які ми в українській транскрипції вирішили позначати м'якими 'ть', 'зь', 'нь'. Таким чином, у транскрипції будуть збігатися такі склади:

tiên – chiên – тьєн

diêm – giêm – зьєм

niên – nhiên – ньєн

Щоб уникнути такого збігу, можливо, варто відійти від загальних правил правопису іншомовних слів і записувати тверді звуки 'з', 'н' без знака м'якшення, через апостроф. Тим більше що вимовити носію української мови такі звуки не буде складно, адже в українській мові існують такі слова, як *ін'єкція, з'єднати*. Тоді отримуємо, наприклад:

diêm – з'єм; giêm – зьєм

niên – н'єн; nhiên – ньєн

З буквосполученням 'ch' можна вирішити ситуацію іншим чином. У попередній статті [Мусійчук 2011, № 4] ми запропонували транскрибувати це буквосполучення двома варіантами – 'ть' та 'ць'. Для уникнення вищевказаного збігу, а також збігу при транскрибуванні складів з ініціалами 't' і 'ch' та тонею 'i' вважаємо за доцільне 'ch' у ролі ініціалі передавати за допомогою 'ць' (тим більше що в ханойській говірці останнім часом є тенденція вимовляти це буквосполучення саме так). А в ролі фіналі 'ch' краще передавати через 'ть', тому що так ближче за вимовою до імплзивного кінцевого звука, наприклад: *chách – цять*.

На початку закритого складу без ініціали та в закритому складі після претоналі пропонуємо записувати позначення дифтонга /iɛ/ через 'є', наприклад, поширене в'єтнамське прізвище *Nguyêñ* писатимемо *Нгуєн*, місто *Yên Bái* запишемо як *Єнбай*.

У відкритих складах перша складова дифтонга вимовляється більш виразно, тому варто зберегти її при транскрипції у літерному написанні, а не замінити апострофом чи знаком м'якшення. Отже, в'єтнамські буквосполучення 'ia', 'ya' залишимо в українській транскрипції, як і було запропоновано спочатку, – 'ia'. Таким чином, назву в'єтнамської провінції *Bà Rịa – Vũng Tàu* писатимемо *Барія – Вунттай*.

Дифтонг /ɯʏ/ не потребує додаткових зауваг та може бути прийнятим до транскрибування так, як було запропоновано вище, наприклад назви деяких в'єтнамських провінцій:

Bình Phước – *Біньфуок*

Thừa Thiên – Huế – *Тхуатх'єн – Хює*

До речі, частина назви провінції та однойменне місто *Huế* транскрибується з пом'якшенням за принципом евфонізму, адже пряма транскрипція *Хує* не надто милозвучна. Так само не дуже милозвучною буде транскрипція досить поширеного чоловічого імені *Huy – Хуї*, яке також пропонуємо транскрибувати як *Хюї* або *Хюї*.

Дифтонг /ɔʊ/ при транскрипції інколи можна сплутати зі сполученням претоналі (глайда) та голосного. Наприклад, *sua* /kɔʊ/ та *qua* /kwa/ – обидва склади можна транскрибувати українською мовою як 'куа'. Різницю між складами *sua* та *qua* можна позначити за допомогою наголосу 'к'уа' та 'к'уá'. Або ж претональ може бути позначена українською літерою 'в', тоді матимемо 'куа' та 'к'ва'.

Так само потребують розрізнення такі склади, як *sui* /kuj/ та *quy* (також може записуватись як *qui*) /kwi/. У складі *sui* – /u/ є тонемою, /j/ є кінцевим напівголосним звуком. Навпаки, у *quy* (*qui*) – /i/ є тонемою, а /w/ – глайдом. Тут також можна вирішити диференціацію або через 'в' – 'куї', 'кві', або ж за допомогою позначення кінцевого напівголосного через 'й' – 'куї', 'куї'.

Інша проблема для практичної транскрипції – це те, що у в'єтнамській мові не пом'якшуються приголосні, тому деякі випадки сполучення початкових приголосних з літерою 'і' необхідно розібрати детально:

nin /nin/ – нін

nhin /ɲin/ – ньін

ni /ni/ – ні

nhu /ɲu/ – ньу

Така українська транскрипція не відзначається милозвучністю і, напевне, не дуже зручна для вимови українцям, однак вона забезпечує диференціацію кожного зі складів. У випадку з іншими голосними розрізнення початкових /ɲ/ і /n/ відбувається більш природно для української мови, наприклад:

na /na/ – на

nha /ɲa/ – ня

ne /ne/ – не

nhe /ɲe/ – не

no /no/ – но

nho /ɲo/ – ньо

ni /ni/ – ну

nhi /ɲi/ – ню

Так само вирішуємо ситуацію з 'd' ('з') та 'gi' ('зь'):

da – за; gia – зя

de – зе; gie – зє

do – зо; gio – зьо

du – зу; giu – зю

di – зі; gi – зьі

du – зи; giu – зьи

Отже, пропонуємо узагальнену таблицю практичної транскрипції для тоналей в'єтнамського складу.

Таблиця 3. Практична транскрипція голосних фонем в'єтнамської мови засобами української мови

В'єтнамська літера (або буквосополучення)	Фонема, яку позначає в'єтнамська літера (або буквосополучення)	Відповідна українська літера (або буквосополучення)
a	/a/, /ǣ/	a
ă	/ǎ/	a
â	/ɤ/	a
e	/ɛ/	e
ê	/e/	e
i	/i/	i
o	/ɔ/, /ɔ̃/	o
oo	/ɔ/	oo
ô	/o/	o
ơ	/ɤ/	o
u	/u/	у, ю
ư	/ɯ/	и
y	/i/	і, ї
ia	/iɛ/	ia
iê	/iɛ/	'є, ьє
ya	/iɛ/	ia
yê	/iɛ/	є
ua	/uɔ/	ya
uô	/uɔ/	yo
ua	/ɯɤ/	иа
uơ	/ɯɤ/	ио

Спираючись на правила практичної транскрипції в'єтнамських власних назв, які ми обґрунтували у цій та попередніх наших статтях, хочемо запропонувати українське написання деяких в'єтнамських географічних назв. Та до цього внесемо ще невеличку ремарку стосовно буквосополучення 'ng' /ŋ/. На нашу думку, останнім часом в українській мові спостерігається зловживання літерою 'г'. Наприклад, укладачі Атласу світу [Атлас світу 2002] практично не залишили місця українській 'г' на карті

світу, майже всі іноземні назви (не лише в'єтнамські) пишуть через 'г'. Насправді ж 'г' виконує смислорозрізнявальну функцію, коли перебуває в опозиції з 'г'. Якщо такої опозиції немає, то, на наше переконання, в іноземних власних назвах можна і потрібно використовувати лише 'г'. Так чи інакше, у випадку з в'єтнамським 'ng' ні 'нг', ні 'нг' не передають адекватно звук /ŋ/. Тому вважаємо, що 'нг' є прийнятним варіантом транскрипції у цій ситуації.

Отже, в'єтнамські провінції та міста центрального підпорядкування:

- An Giang – Анзянг
- Bà Rịa – Vũng Tàu – Барія – Вунгтай
- Bắc Liêu – Бакльєу
- Bắc Sơn – Баккан
- Bắc Giang – Бакзянг
- Bắc Ninh – Бакнінь
- Bến Tre – Бенче
- Bình Dương – Бінъзионг
- Bình Định – Бінъдінъ
- Bình Phước – Бінъфиок
- Bình Thuận – Бінътхуан
- Cà Mau – Камау
- Cao Bằng – Каобанг
- Cần Thơ – Кантхо
- Đà Nẵng – Дананг
- Đắk Lắk – Даклак
- Đắk Nông – Дакнонг
- Đồng Nai – Донгнай
- Đồng Tháp – Донгтхап
- Điện Biên – Дьєнб'єн
- Gia Lai – Зялай
- Hà Giang – Хазянг
- Hà Nam – Ханам
- Hà Nội – Ханой
- Hà Tĩnh – Хатінъ
- Hải Dương – Хайзионг
- Hải Phòng – Хайфон (традиційне написання), Хайфонг (практична транскрипція)
- Hòa Bình – Хоабінъ
- Hậu Giang – Хаузянг
- Hưng Yên – Хинген
- TP. Hồ Chí Minh – м. Хошимін (традиційне написання), м. Хоцімінъ (практична транскрипція)
- Khánh Hòa – Кханьхоа
- Kiên Giang – К'єнзянг
- Kon Tum – Контум
- Lai Châu – Лайцзяу
- Lào Cai – Лаокай
- Lạng Sơn – Лангшон
- Lâm Đồng – Ламдонг
- Long An – Лонган
- Nam Định – Намдінъ
- Nghệ An – Нгеан
- Ninh Bình – Нінъбінъ
- Ninh Thuận – Нінътхуан
- Phú Thọ – Футхо
- Phú Yên – Фуєн
- Quảng Bình – Куангбінъ
- Quảng Nam – Куангнам

Quảng Ngãi – Куангнгай
Quảng Ninh – Куангнінь
Quảng Trị – Куангчі
Sóc Trang – Шокчанг
Sơn La – Шонла
Tây Ninh – Тайнінь
Thái Bình – Тхайбінь
Thái Nguyên – Тхайнгуєн
Thanh Hóa – Тханьхоа
Thừa Thiên – Hué – Тхиатх'єн – Хює
Tiền Giang – Тьєнзянг
Trà Vinh – Чавінь
Tuyên Quang – Туєнкуанг
Vĩnh Long – Віньлонг
Vĩnh Phúc – Віньфук
Yên Bái – Єнбай

Наведені нами правила є першою спробою наукового обґрунтування передачі в'єтнамських власних назв українською мовою, що спираються на оригінальні в'єтнамські назви (без мов-посередниць) та основні засади практичної транскрипції. Втім, автор не виключає, що запропонована практична транскрипція не уникнула суб'єктивного підходу, і готовий до дискусії та подальшого дослідження цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

- Атлас світу / ДНВП “Картографія”. Київ, 2002.
Кочерган М.П. **Основи зіставного мовознавства**. Київ, 2006.
Мусійчук В.А. Проблема передачі в'єтнамських власних назв українською мовою // **Східний світ**, 2010, № 3.
Мусійчук В.А. Практична транскрипція в'єтнамських власних назв українською мовою: склад // **Східний світ**, 2011, № 2.
Мусійчук В.А. Практична транскрипція в'єтнамських власних назв українською мовою: приголосні фонemi // **Східний світ**, 2011, № 4.
Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Ін-т української мови. Київ, 2004.
Фонема // **Українська мова: Енциклопедія**. Київ, 2004.
Đoàn Thiện Thuật. **Ngữ âm tiếng Việt**. Hà Nội, 1980.